

[Publicat en el llibre: Carme Junyent (ed.) (2013). *Visibilitzar o marcar. Repensar el gènere en la llengua catalana*. Barcelona: Empúries.]

Sexe, gènere i gramàtica

Neus Nogué Serrano (Universitat de Barcelona)

1. Introducció¹

Aquest text, que és una versió escrita, bastant fidel, de la que vaig presentar oralment el dia 19 de març [del 2010], té dos objectius:

1. Situar-se en una posició intermèdia entre la que considera que el masculí singular ens és útil sempre amb valor genèric, per representar homes i dones, i la que considera que no serveix mai per a això i que sempre s'hi han de buscar solucions alternatives.

2. Defensar que les opcions estilístiques que es proposin, sigui des de la sensibilitat que sigui, han de complir tres requisits: (1) mantenir-se dintre del sistema gramatical de la llengua; (2) no donar lloc a construccions que atemptin contra l'economia lingüística; (3) no provocar interpretacions no volgudes, i per tant no atemptar contra l'èxit comunicatiu del text en què s'insereixin.

Independentment de quina sigui la posició individual de cadascú davant d'aquests usos, em sembla que no es pot negar que en els últims anys s'ha considerat que, en els processos per aconseguir la igualtat entre sexes, els usos lingüístics hi tenen algun paper a fer i s'han publicat reculls de criteris per concretar aquest paper. Davant d'això, crec que, independentment de cada visió particular, s'han de fer evidents els aspectes en què una aplicació a ultrança dels criteris de feminització lingüística —per

¹ Vull agrair molt sincerament a Helena Gonzàlez, Marga Hervàs, Lluís Payrató, Joan Solà, Elisabet Solé i Montserrat Veiga, els seus comentaris sobre les qüestions que tracto en aquest text (en el cas de Joan Solà, a l'agraïment s'hi ha afegit, durant el procés d'edició del llibre, el dolor per la pèrdua i la voluntat ferma de mantenir ben vius tant la seva obra com l'esperit que l'ha impulsada). A més de recordar als lectors, com es fa habitualment, que qualsevol error que hi trobin només és atribuïble a qui el firma, també vull remarcar que, tot i que els punts de vista no sempre han estat coincidents, l'intercanvi de visions m'ha estat molt útil a l'hora d'intentar precisar el meu, de punt de vista. D'altra banda, aquest treball s'ha beneficiat d'un ajut del Ministeri d'Educació i Ciència (FFI2008-01230/FILO).

entendre'ns— és problemàtica i, per tant, s'han de mirar d'establir els límits dintre dels quals sembla raonable mantenir-los. I és evident que el punt on situaríem aquests límits cadascun de nosaltres no coincideix, perquè hi ha sensibilitats diverses. Conscient d'això, jo no pretenc res més que donar la meua, de visió, que com deia es vol situar en una posició intermèdia entre els dos extrems possibles.

1.1. Les polítiques d'aparador

Més enllà del tema que ens ocupa, voldria començar dient que a mi no m'agraden les polítiques d'aparador. Per mi, una política d'aparador és la que *fa veure que fa* una cosa sense fer-la realment, o fent-la en una mesura molt inferior al que convindria, o molt inferior als costos que pot tenir, etc. Per exemple, determinades consultes ciutadanes per canviar el nom d'un carrer o d'una plaça, poden ser vistes com a polítiques d'aparador. L'ajuntament que les convoca vol fer veure que escolta l'opinió dels ciutadans, i potser resulta que, en altres aspectes segurament més importants, no la té en compte i fa el que més li convé.²

I a vegades tinc la sensació que ens pensem que *només* utilitzant un llenguatge “no sexista”, o un llenguatge que visibilitza les dones, ja construïm una societat igualitària. I em sembla que la llengua, per bé i per mal, no té tanta força ni tant de poder. Però com que, això sí, és un recurs bastant *visible*, pot funcionar la mar de bé com a política d'aparador.

1.2. El poder de la llengua

Potser no caldria, però d'entrada vull posicionar-me d'una manera clara a favor de tota mena de processos que contribueixin a fer que cap persona, pel fet de ser home o dona —però també pel fet de ser blanca o negra o oriental, o pel fet de ser homosexual o heterosexual, o pel fet de ser israeliana o palestina, o pel fet de ser africana o europea, o pel fet de parlar o escriure català o basc o occità o castellà o anglès, etc.—, tingui menys possibilitats de desenvolupament personal que una altra —de l'altre sexe, d'un altre color de pell o aspecte físic, d'una altra orientació sexual, d'una altra nacionalitat, que parli una altra llengua, etc. Evidentment, aquests processos que evitin la discriminació són molt

² Quan vaig escriure aquest paràgraf no em podia imaginar que pocs mesos després, a la ciutat de Barcelona, una d'aquestes consultes provocaria el rebombori que va provocar.

necessaris perquè, per desgràcia, ser dona, ser africà, ser homosexual, ser negre, parlar o escriure català o basc o occità, etc., encara fa que les possibilitats de desenvolupament personal siguin més reduïdes que en el cas de ser home, europeu i heterosexual, i parlar o escriure castellà o anglès, etc. Dit d'una altra manera, encara trobem situacions greus de discriminació per tots aquests motius que hauríem de mirar d'anar reduint fins a suprimir-les del tot.

1.3. Sexe i gènere

Abans d'anar al gra, una qüestió terminològica: ja sé que en determinats contextos la paraula *sexe* pot resultar, no sé com dir-ho, incòmoda o tabú, no m'atreviria a dir que malsonant. Però em sembla que hauríem de distingir entre el *sexe*, que és un tret biològic que afecta els éssers vius, i el *gènere*, que és una paraula que entre altres significats té el de *gènere gramatical*, que en català pot ser masculí o femení, en altres llengües com l'alemany també pot ser neutre, i no sé si en altres té més variants. D'acord amb això, en lloc de “violència de gènere”, “discriminació per raó de gènere”, “perspectiva de gènere”, potser s'haurien de buscar altres denominacions, que no cal que incloguin la paraula *sexe* si té algun problema, però que evitin la confusió entre aquests dos conceptes. O potser algú pot considerar que ja és massa tard i que el que s'ha de fer és incloure *gènere* com a sinònim de *sexe* en aquesta accepció als diccionaris.

Segurament no caldria ni dir-ho, en un text com aquest, però és evident que *arbre* és una paraula de gènere masculí però no designa un referent que tingui sexe, almenys per als no especialistes, i en canvi *criatura* és femení i *infant* és masculí, i totes dues designen persones dels dos sexes.

Per cert, el *Gran diccionari de la llengua catalana* en línia —i subratllo en línia perquè s'hi poden fer modificacions contínuament, i se n'hi han fet, en els últims temps— (GDLC) inclou com a subaccepcions de l'entrada *sexe* les següents:

4 [...] 2 el bell sexe (o el sexe dèbil) Les dones. 3 el sexe fort Els homes.

Jo no sóc lexicògrafa, però aquestes subaccepcions, al meu entendre, o bé s'haurien de suprimir o bé haurien de portar alguna mena de marca. Incloent-les així, el que fa l'esmentat diccionari és més aviat legitimar-les.

D'aquestes dues accepcions, el diccionari normatiu, el DIEC2, també en línia, inclou "només" la primera.

I pel que fa al terme *gènere*, en l'accepció gramatical, són dues subaccepcions del DIEC2 les que resulten certament sorprenents.

6 3 [FL] gènere femení Gènere aplicat a mots que designen éssers que tenen sexe femení o a d'altres que hi són assimilables per la terminació o per l'ús.

6 4 [FL] gènere masculí Gènere aplicat a mots que designen éssers que tenen sexe masculí o a d'altres que hi són assimilables per la terminació o per l'ús.

El *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (GD62), en canvi, parla de criteris semàntics però no relaciona directament sexe i gènere.

gènere [...] 6 Categoria gramatical basada en la repartició dels noms en dues o tres classes (masculins, femenins i neutres) segons unes propietats formals, a les quals s'associen, sovint, criteris semàntics.

2. Sexe i gramàtica

Mirant documents de fa quasi vint anys que contenen criteris per fer un ús "no sexista" del llenguatge, és fàcil adonar-se que, en alguns dels aspectes en què la llengua era més clarament discriminatòria amb les dones, hem avançat clarament: el tractament *Senyoreta* ja *quasi* no es fa servir,³ i allò de posar el cognom del marit en lloc del segon cognom de la dona ja fa anys que no ho veig (*Maria Puig de Roura*, posem per cas, on *Roura* és el primer cognom del marit de Maria Puig).

Tal com es desprèn del títol d'aquest apartat, em centraré en els aspectes gramaticals d'aquesta qüestió, i deixaré de banda el lèxic (*caporala, sergent, metgessa, jutge...*). Més concretament, em fixaré en diversos aspectes que m'han cridat l'atenció, sense cap pretensió d'exhaustivitat, i miraré d'ordenar-los de menys a més problemàtics, de menys a més complexos o difícils de resoldre d'una manera satisfactòria, quan ens

³ Encara hi ha algun formulari que distingeix entre *Sr. Sra.* i *Srta.* Per exemple, el del web comercial de lleure Atrapalo (<http://www.atrapalo.com>, 25/06/2010), en castellà però gestionat des de Barcelona.

plantejem si una denominació inclou o no les dones (jo parlaria d'*incloure*, més que no pas de *visibilitzar*).

2.1. Referències individuals

Casos en què no hi ha cap problema ni lèxic ni gramatical (morfològic o sintàctic) per utilitzar el masculí quan el referent és un home i el femení quan el referent és una dona. Són els casos en què tenim referents *individuals*, o *individualitzats*, o *individualitzables*.

Aquest és el cas de les cartes comercials que ens envien els bancs o altres empreses. Aquí el referent és individual o individualitzable: de la mateixa manera que els ordinadors inclouen altres dades personals, també poden incloure el sexe i adaptar la fórmula de salutació a cada cas. (Aquí i a tot el text, poso en negreta la part o les parts de cada exemple que il·lustren més concretament el que dic.)

- (1) a. **Benvolguda Sra.** (Nogué):
- b. ?? Benvolgut Sr. (Nogué):
- c. ?? Benvolgut client:
- d. **Benvolguda clienta:**

Altres exemples es poden trobar en documents i tríptics informatius de l'àmbit de l'educació, i de la cultura en general.

- (2) a. **Coordinadora:** Neus Nogué
- b. * Carme Junyent, **president** del GELA
- c. **President:** Carme Junyent

Puc imaginar-me per què a l'exemple 2b —extret del programa de la jornada que va ser l'origen d'aquest volum— no hi diu *presidenta*, però el cas és que aquesta construcció és agramatical, hi ha un problema de concordança entre el nucli de l'aposiició i el nom que complementa. El cas de 2c, tot i que a mi també em sembla estrany, és lleugerament diferent, perquè es podria aduir que *president* aquí actua com un genèric o com un títol, i la regla de concordança no hi actua d'una manera tan clara.

Vegem-ne un altre exemple, en què en un mateix context s'han aplicat criteris diferents. Els carnets de la Universitat de Barcelona especifiquen el col·lectiu a què pertany cada persona. Si sou una dona teniu tres possibilitats diferents, segons el col·lectiu a què pertanyeu:

- (3) a. **Administració i Serveis**
- b. **Estudianta**
- c. **Docent / Investigador**

Administració i Serveis és el nom del col·lectiu (*personal de no hi cap*, en el carnet).

El cas de *estudianta* és més interessant. El DIEC2 diu que *estudiant* pot ser invariable o tenir masculí i femení. La meua percepció, i l'he contrastada tant amb altres professionals de la llengua com amb noies que estudien a la universitat, és que *estudianta*, tot i ser una forma normativa, no és la forma més habitual, ni la forma estàndard (és a dir, no és la que trobem habitualment en els usos públics de la llengua). A moltes *estudiantes* els provoca com a mínim estranyesa. A algunes els fa riure, quan se n'adonen.

A *Docent / Investigador* no hi ha cap impediment per personalitzar la denominació i tenir *Docent / Investigadora*: no hi ha problemes d'espai, i bé hi ha hagut voluntat feminitzadora en el cas anterior.⁴

Finalment, en els usos individuals, encara hi ha un costum clarament discriminatori que es manté, tot i que és dels que ja fa més de vint anys que es diu que estaria bé que els anéssim suprimint. És un ús, d'altra banda, que no té res a veure amb la flexió de gènere: l'ús de l'article per referir-se a dones cèlebres per un motiu o altre, catalanes o no (*La Rodoreda, la Caballé, la Roig, la Callas...*). L'exemple (4) el vaig trobar en un escrit recent que comenta un espectacle basat en textos de Montserrat Roig, precisament d'ella...

4. **La Roig** potser ha estat la darrera ploma catalana que ha sabut combinar amb èxit periodisme i literatura

És molt probable que aquest ús s'iniciés, en algun moment del segle XX que convindria precisar, precisament per indicar que la persona de qui es parla, en un àmbit públic dominat clarament pels homes, és precisament una dona. A hores d'ara, però, aquesta funció ja no és necessària, i la percepció és, al meu entendre, més aviat de discriminació negativa, no pas positiva, per dir-ho d'alguna manera.

⁴ Em consta, per cert, que els Serveis Lingüístics de la Universitat de Barcelona no hi tenen res a veure, amb aquesta combinació de criteris tan peculiar.

Per cert, retinguem això de “la darrera ploma catalana”, que hi tornarem després, al final.

2. Referències col·lectives no (o poc) problemàtiques

Hi ha casos en què ens adrecem tant a homes com dones i no és problemàtic reflectir-ho lingüísticament. Per exemple, els avisos per megafonia del metro de Barcelona, ja fa molts anys, quan encara no parlàvem d'aquestes coses, optaven per una coordinació com la de (10), de tal manera que es podia considerar que era una fórmula pràcticament fixada. Últimament, en canvi, hem sentit la versió de (11), que evita, al meu entendre innecessàriament i inadequadament, la forma femenina en el vocatiu.

10. **Senyores i senyors passatgers...**

11. **Senyors passatgers**, a causa de les obres de l'intercanviador de Diagonal...

3. L'ús de barres

L'ús de barres és útil per a fórmules de salutació de cartes, missatges de correu electrònic i similars, i textos d'estructura esquemàtica; però és evident que no es pot mantenir d'una manera natural al llarg d'un text redactat. Molts documents que recullen criteris hi estan d'acord, no cal insistir-hi gaire.

Això sí, en els textos en què s'utilitza, ens podem plantejar diversos aspectes gràfics: quantes paraules han de portar barra (al meu entendre, n'hi ha prou amb el nom), si la segona opció també porta majúscula inicial (jo crec que sí: també és inicial absoluta, encara que sigui la segona opció), on s'ha de tallar la part final de la forma femenina (n'hi ha prou amb la primera lletra que canvia, tenint en compte que els lectors del text són competents i coneixen tant la forma masculina com la femenina), quan hi ha d'haver espais a banda i banda de la barra (quan separem més d'una paraula)...

12. **Benvolgut/da:**

13. **Benvolgut company: / Benvolguda companya:**

14. Autoritzo **el meu fill/a** a efectuar l'activitat amb **el professor/a** el dia

4. La coordinació de masculí i femení plural

La coordinació de la forma masculina i la femenina d'un nom en plural presenta diverses menes de problemes.

1. És una construcció poc natural i, com les barres, difícil de mantenir en un text seguit sense atemptar contra l'economia lingüística. Així es pot veure en el fragment següent, que he extret d'un document universitari sobre la normativa que regula l'avaluació de l'aprenentatge. (Fixeu-vos també en la incoherència que hi ha en l'ús de l'article en la forma femenina les dues primeres vegades i l'elisió la tercera vegada: tenint en compte que en els tres casos la disjunció només afecta el sexe del referent, no contraposa dos referents, al meu entendre la forma femenina hauria hagut d'anar sempre sense article.)

15. L'estudiant té dret a la revisió, davant **el professor o la professora responsable** de l'assignatura, de totes les proves, els treballs i les altres evidències d'avaluació, tant parcials com finals. La revisió implica tant l'aplicació dels criteris utilitzats com la qualificació corresponent. Aquesta revisió s'ha d'efectuar el dia i l'hora indicats **pel professor o la professora responsable** de l'assignatura en fer públiques les qualificacions. Una vegada feta la revisió, **el professor o professora** haurà de publicar la qualificació definitiva de l'alumnat afectat, d'acord amb els criteris de l'article 18.4.

2. Quan una coordinació d'aquesta mena complementa un nom que expressa alguna mena de relació —un nom *relacional*—, la repetició o no de l'article i d'altres determinants o quantificadors pot donar com a resultat significats poc o molt diferents. La versió de (16) separa els dos col·lectius, i per tant no significa el mateix que la de (17), que els presenta d'una manera homogènia. La versió de (18), d'altra banda, és equivalent a la de (16), perquè hi tenim una coordinació de noms que tenen valor determinat tot i no portar article (és un cas com el de "Sindicats i patronal han arribat a un acord sobre la reforma laboral").

16. La relació entre **els nens i les nenes** és bona

17. La relació entre **els nens i nenes** és bona

18. La relació **entre nens i nenes** és bona

Aquestes distincions poden semblar més o menys subtils, però en determinats textos i, sobretot, en els textos especialitzats, poden arribar a ser molt importants.

3. El recurs sistemàtic a la coordinació de masculí i femení plural, quan el propòsit és referir-se a un col·lectiu homogeni, porta necessàriament a la pèrdua del poder separador que té aquest recurs quan el propòsit és referir-se a dos col·lectius separats. Si a còpia de desdoblar a (19) tenim un sol col·lectiu, quan ens vulguem referir a dos haurem de recórrer a altres estratègies, més carregades, més explícites (20).

19. Aquest grup de recerca estudia les malalties òssies **dels homes i (de) les dones**

20. Aquest grup de recerca estudia les malalties òssies **dels homes, d'una banda, i de les dones, de l'altra**

4. Quan desdoblem sistemàticament i un cas ens passa per alt, si som tan estrictes i sistemàtics haurem d'interpretar que el referent és només masculí. Vegem-ho amb un exemple, extret del web Dones en Xarxa (21):

21. La Universitat de Lleida (UdL) comença demà a La Seu d'Urgell un curs per facilitar eines que serveixin per fer efectiva la igualtat d'oportunitats en el qual **els assistents** coneixeran molts exemples del llenguatge sexista en els llibres de text i reflexionaran sobre costums sexistes en els centres escolars com ara el repartiment de l'espai en els esbarjos o el tipus de jocs als quals s'anima a jugar a **nens i nenes**.

Tant la temàtica i el context immediat on s'insereix el text com el fet que més avall és parli de *nens i nenes*, indueixen a la interpretació exclusivament masculina del plural *els assistents*. Però el nostre coneixement del món, en canvi, ens fa dubtar que el curs vagi adreçat només a homes, i per tant acabem donant al masculí plural una interpretació inclusiva, on caben tant homes com dones.

Una vegada més, algú pot considerar que això té una importància menor en textos periodístics, en un llibre de text o en una carta adreçada als veïns de l'escala, però també aquí, si entrem en textos especialitzats, i especialment en textos jurídics, ja no tenim un detall tan banal.

Aquest exemple també il·lustra un altre aspecte de la qüestió: que aquesta mena de coordinacions no són naturals i que requereixen un alt grau de control sobre el text, cosa que em porta al cinquè aspecte problemàtic del desdoblament sistemàtic de masculins i femenins.

5. Em sembla que cal que ens plantegem si és necessari, o convenient, que tant qui escriu textos com qui els corregeix hagi de dedicar al control d'aquests recursos el grau d'atenció que requereix, en detriment —és inevitable— d'altres aspectes de la redacció que segurament són més importants. Per exemple, si escrivint o corregint ens trobem l'oració de (22), i ens adonem que, malgrat el desdoblament d'articles i noms, l'adjectiu està en masculí, hi ha reculls de criteris que ens aconsellen que busquem un adjectiu que sigui invariable pel que fa al gènere. Pensant una mica, el canviem i aleshores tenim (23). Però, ¿el resultat és el mateix, diem el mateix? ¿I direm *sempre* el mateix, fent aquesta mena de malabarismes lingüístics? L'esforç que hi haurem dedicat, ¿haurà valgut la pena? I sobretot, ¿no seria millor que el dediquéssim a millorar altres aspectes del text?

22. **Els dependents i les dependentes** d'aquesta botiga són molt **atents**.

23. **Els dependents i les dependentes** d'aquesta botiga són molt **amables**.

Hi ha una altra cosa, a més: el grau d'inseguretat en l'ús lingüístic que criteris com aquest poden acabar provocant tant en els assessors lingüístics, especialment en els més novells, com en els usuaris de la llengua. Ja en tenim prous, d'inseguretats a vèncer, no sé si convé que hi afegim aquesta.

6. Per acabar, la coordinació de masculins i femenins pot *marcar diferències*⁵ allà on no és en absolut pertinent marcar-les. Vegem-ho a (24):

⁵ Permeteu-me que al·ludeixi aquí al títol de l'opuscle de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya (*Marcar les diferències. La representació de dones i homes a la llengua*, 2005), que em sembla francament desafortunat: si no se'ns acut parlar de marcar les diferències en matèria de

24. *Un pacte per viure junts i juntes. Pacte nacional per la immigració.* Generalitat de Catalunya, 2009.

L'exemple forma part, com es pot veure, del títol d'una publicació de la Generalitat de Catalunya. L'oració on apareix la coordinació *junts i juntes* només pot voler dir que els homes autòctons i els homes immigrants, d'una banda, i les dones autòctones i les dones immigrants, de l'altra, fan un pacte per viure junts, cada col·lectiu per la seva banda. I això, evidentment, no és el que es volia dir.⁶

5. Els noms col·lectius

L'ús d'un nom col·lectiu té com a avantatges el fet que evita l'ús del masculí i que alhora és un recurs referencial econòmic. Evidentment, és adequat quan ens referim a un grup de persones, però no per substituir referències individualitzades. Per entendre'ns, *el professorat* —segurament el més utilitzat de tots, juntament amb *alumnat*— pot ser sinònim de *tots els professors* o de *el col·lectiu de professors (i professores, s'entén)*, però no és sinònim de *cada professor*. Vegem-ne diversos exemples, extrets d'internet, amb l'asterisc que indica agramaticalitat quan és el cas, juntament amb un últim cas que no goso valorar així però que em sembla francament estrany.

25. Alumnat nouvingut

* L'arribada d'un nombre important d'alumnat nouvingut, especialment durant els darrers anys, ha provocat un canvi important en la vida quotidiana dels nostres centres educatius

26. * A cada alumnat participant se li atorga una parella.

27. * La segona llista està ordenada alfabèticament pel cognom de cada professorat

28. ?? L'alumnat ha d'escriure el nom i els cognoms a l'extrem superior del primer full.

color de la pell, d'orientació sexual o de religió, posem per cas, ¿per què parlem de marcar-les en relació amb el sexe de les persones? Realment, ¿algú creu que la lluita per la igualtat entre homes i dones s'ha de plantejar en aquests termes?

⁶ També en aquest cas em consta que *les* lingüistes no van poder opinar. I potser ja comença a ser sospitós que els casos més flagrants tinguin al darrere intervencions fetes d'esquena o en contra de l'opinió dels lingüistes, i de les lingüistes.

6. El masculí plural inclusiu

El masculí plural inclusiu —és a dir, el que inclou tant homes com dones— sovint és l'única solució que, al meu entendre —i ja sé que aquí estem parlant de percepcions—, no provoca oracions excessivament carregades, i parcialment redundants. Jo, com moltes altres dones, no em sento exclosa per l'ús del masculí plural, crec que no m'hi he sentit mai. L'exemple (29) és extret, com és fàcil de veure, d'una invitació adreçada a persones de tots dos sexes; el de (30) és ben conegut de tothom; el de (31), que podria formar part de qualsevol opuscle sobre una activitat acadèmica, difícilment admet com a alternativa l'opció *directors i directora*, al meu entendre; el de (32), extret d'un context familiar, i doncs col·loquial, il·lustra la manera com ens referim habitualment als familiars més propers, tret de persones que practiquin un alt grau de militància en aquestes qüestions; i el de (33), extret de la xarxa social d'internet Facebook, mostra crec que prou clarament com el desdoblament o qualsevol altra estratègia són difícils d'aplicar, en casos d'aquesta mena.

29. Hi esteu **tots convidats**.

30. **Ciudadans** de Catalunya, ja sóc aquí!

31. Josep Pérez, Ramon Puig i Blanca Torres (**directors**)

32. ¿A quina hora haig de portar **els nens** a casa **dels avis**?

33. **Els catalans** no som **espanyols**

[...] L'autoestima, però, no és el fort **dels catalans**. Estimem les qualitats més nobles de la naturalesa humana però no ens estimem a **nosaltres mateixos**. **Obligats** a explicar-nos en el buit, a reafirmar-nos en les petites victòries d'una quotidianitat captiva, l'orgull, ves per on, és justament allò que ens ha permès arribar fins aquí.

Un últim comentari, més general, sobre la preferència pel plural en lloc del singular: ¿sempre és millor el plural, perquè representa millor la *diversitat*, aquest concepte que està tan de moda, i que tan interessant és si el fem servir bé? ¿Per què l'Institut Català de la Dona ara es diu Institut Català de les Dones? El singular dóna a entendre que totes les dones tenim en comú el fet mateix de ser dones, i el plural dóna a entendre que hi ha diferents

tipus de dones. No veig que l'èmfasi en la diversitat en aquest cas sigui millor que l'èmfasi en la unitat, en el que totes les dones tenim en comú, el fet de ser dona.

7. El masculí singular inclusiu

És el recurs que menys m'agrada —que menys ens agrada a una majoria àmplia, m'atreuria a dir— per incloure homes i dones, però hi ha contextos en què es fa difícil trobar-hi una alternativa que no obligui a fer gaires malabarismes. L'exemple (34), en què es fa referència a dues espècies animals, és prou clar. El de (35), el títol d'un programa de Televisió de Catalunya, admet alguna mena de malabarisme, com ara *L'hora del lector i la lectora* o *L'hora de la lectura*, però cap dels resultats em sembla satisfactori: el primer perquè diria que no funciona bé com a títol d'un programa de televisió, i el segon perquè focalitza l'atenció en l'acció i no en les persones, i per tant modifica el sentit de l'original. El de (36) és el que, pel fet de ser un eslògan, altament elaborat i molt repetit, admet més clarament que es faci un esforç de redacció que eviti el masculí, tot i que s'ha de tenir present que el recurs retòric d'utilitzar el singular en lloc del plural és molt freqüent en la publicitat en general per provocar un efecte d'acostament als destinataris, que són, evidentment, múltiples.

34. **El gos** és el millor **amic** de **l'home**

35. L'hora **del lector**

36. Canal 3/24. Tot el que vols saber, ets **el primer** a saber-ho

8. La coherència i els malabarismes

Els malabarismes a què m'he referit abans, afegits a d'altres que podem veure fàcilment a partir dels exemples que tenim aquí sota, acaben provocant problemes que afecten la coherència i, per tant, el sentit últim del text.

L'exemple de (37) és una llista desglossada de col·lectius universitaris. El col·lectiu inicial (*professorat contractat*) s'especifica per mitjà d'adjectius en els dos primers casos (*col·laborador* i *lector*) però en els dos següents

es recorre a noms (¿o potser adjectius?) amb barra (*agregat/da*) i en masculí (*catedràtic*), seguits d'un segon nom col·lectiu difícil de fer encaixar en la llista (*professorat de les universitats privades*). Finalment, *professorat* es combina amb *estudiants*, probablement perquè aquest últim és invariable pel que fa al gènere i el nom col·lectiu corresponent (*estudiantat*) és poc freqüent i poc natural —*alumnat* s'utilitza menys en l'àmbit universitari que en altres àmbits educatius, tot i que el trobarem a l'exemple següent.

37. **Professorat** contractat
Col·laborador
Lector
Agregat/da
Catedràtic
Professorat de les universitats privades
Mèrits del **professorat**
Estudiants

L'exemple de (38), extret del mateix text sobre normativa d'avaluació de més amunt, coordina un nom col·lectiu (*professorat*) i un nom singular invariable pel que fa al gènere (*estudiant*) per referir-se als dos col·lectius o als dos actors individuals del procés d'ensenyament-aprenentatge. La incoherència aquí és el fet de coordinar una entitat de cada mena.

38. l'avaluació continuada ha de constituir un recurs fonamental per ajudar **el professorat i l'estudiant** a prendre decisions encaminades a millorar l'aprenentatge

L'exemple de (39), procedent del mateix text, combina tota mena de recursos, amb l'excepció del masculí singular: nom col·lectiu combinat amb un adjectiu dubtós (*alumnat membre*); barres (*al/a la*), sense espais i sense duplicar el nom, criteris també dubtosos; masculí plural (*aprovat, els presentats i matriculats*); i desdoblament (*el professor o la professora*).

39. L'**alumnat membre** del consell d'estudis pot demanar **al/a la** cap d'estudis informació dels percentatges d'**aprovat** sobre **els presentats i matriculats** per grup i/o assignatura una vegada **el professor o la professora** hagi signat l'acta corresponent.

Finalment, l'exemple de (40), que forma part d'una oferta de feina difosa per internet, utilitza inadecuadament el nom col·lectiu *professorat* (immediatament després llegim que es busca una sola persona); tot seguit opta pel masculí singular (*un professor, llicenciat i Mestre*); pel

desdoblament *pares i mares*; i finalment, pel genèric *les persones interessades*.

40. **Professorat** de valencià a Canals (la Costera)

Necessiten **un professor** de valencià (**Il·licenciat** en Filologia Catalana o **Mestre** de Valencià) per a un curs de 60 hores a Canals (la Costera):

- Adreçat a **pares i mares** de l'escola
- Curs de 60 hores nivell mitjà
- [...]

Les persones interessades s'han d'adreçar a:

A/e: <xxxxxx@fev.org>

Tel.: 123 456 789

9. Per acabar

Hi ha masculins singulars estigmatitzats, i aquests no hi ha ningú que demani que es feminitzin, com el de (41), que se sent sovint per megafonia al metro de Barcelona. És evident que no només els homes roben.

41. Molt de compte! **El carterista** espera una distracció per apropiar-se del que és teu

També hi ha estructures que es resisteixen a fer determinades distincions: a (42) Mercè Rodoreda s'inclou en el col·lectiu de dones escriptores, però difícilment en el col·lectiu format tant per homes com per dones que es dediquen a la literatura. Per aconseguir-ho, hem de recórrer a alguna estructura més o menys forçada, com la de (43), o a una metonímia com la que vèiem al començament d'aquest text, a (4), referida a Montserrat Roig i que tornem a reproduir aquí, a (44).

42. Mercè Rodoreda és **l'escriptora catalana** més important del segle XX

43. Mercè Rodoreda és **la** més important **dels escriptors catalans** del segle XX

44. La Roig potser ha estat **la darrera ploma catalana** que ha sabut combinar amb èxit periodisme i literatura

I tanco amb un parell de reflexions que afecten d'una manera general els intents que fem per "fer visibles les dones" per mitjà de recursos lingüístics:

1. Crec que hem d'anar alerta a no visibilitzar més del compte, del que és necessari, del que és raonable, del que és lingüísticament possible (és a dir, del que permeten les estructures del català, llengua romànica amb una morfologia nominal rica però amb un ús no marcat del masculí que no es pot eliminar dràsticament). En definitiva, més enllà del que volem comunicar.

2. I també crec que hem d'anar alerta perquè altres col·lectius (en el món de la política i en el món de l'educació, sobretot) no utilitzin la llengua i els lingüistes per fer polítiques d'aparador que no van gaire enllà.